

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA NAUKOWA „POMOC ŻYDOM W CZASIE DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ W ŚWIETLE ŹRÓDEŁ ARCHIWALNYCH POLSKICH I ZAGRANICZNYCH”

Archiwum Państwowe w Przemyślu we współpracy z Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych (NDAP) zorganizowało międzynarodową konferencję naukową poświęconą kwestii ratowania Żydów w czasie drugiej wojny światowej, która odbyła się w Przemyślu 17–19 października 2018 r. Patronat nad wydarzeniem objęli: Marszałek Sejmu RP Marek Kuchciński oraz Przewodniczący Sejmiku Województwa Podkarpackiego Jerzy Cypryś.

W trakcie dwudniowych obrad referaty wygłosiło ponad 20 osób, badaczy i archiwistów z ośrodków na terenie Polski (Gdańsk, Katowice, Przemyśl, Rzeszów, Szczecin, Warszawa) oraz Ukrainy (Kijów, Lwów, Tarnopol, Iwanofrankowsk). Referenci skoncentrowali się na prezentacji źródeł archiwalnych do badanego tematu — pomocy świadczonej ludności żydowskiej w szerokim kontekście okupacyjnych uwarunkowań na ziemiach polskich.

W dziejach relacji polsko-żydowskich sięgających średniowiecza okres drugiej wojny światowej ma szczególne znaczenie dla wzajemnego postrzegania się obu narodów. Holokaust społeczności żydowskiej, od wieków zakorzenionej w polskich dziejach i kulturze, ma swoje konsekwencje dla kształtowania obrazu Polski i jej mieszkańców do dnia dzisiejszego. Wybuch drugiej wojny światowej postawił obie społeczności, polską i żydowską, w obliczu nowych wyzwań. Analizując wzajemne relacje tego okresu, należy zwrócić uwagę na odmienność sytuacji politycznej i społecznej w okupowanej Polsce w porównaniu z innymi państwami Europy. Wynikała ona zarówno z faktu, iż tereny Polski były największym skupiskiem Żydów na tym kontynencie, jak i z tego, że Polska we wrześniu 1939 r. znalazła się pod dwiema okupacjami — niemiecką i sowiecką. Miało to określone skutki dla ludności żydowskiej i jej relacji z polskimi sąsiadami. Niemieckie władze okupacyjne rozwinęły dotkliwy system represji stosowanych wobec wszystkich, którzy zdecydowali się na jakąkolwiek formę pomocy dla ludności żydowskiej, włącznie z karą śmierci dla osób udzielających takiego wsparcia. Stosowano też zasadę odpowiedzialności zbiorowej, pozbawiając życia zarówno osoby udzielające pomocy, jak i członków ich rodzin lub większą grupę osób z danej miejscowości.

Uczestnicy konferencji podkreślali, że fundamentalne znaczenie w wyjaśnianiu trudnej sytuacji w okupowanej Polsce i ukazaniu w sposób jak najbardziej obiektywny bolesnych problemów z przeszłości mają badania archiwalne i rzetelna analiza źródeł zgromadzonych w archiwach i innych instytucjach pamięci w Polsce i za granicą. Może ona pomóc w przybliżeniu zróżnicowanych postaw społeczeństwa polskiego wobec tragedii Holokaustu, ułatwić określenie skali

pomocy udzielonej ludności żydowskiej, jak też ustalić liczbę osób zaangażowanych w te działania, w tym osób, które poniosły śmierć lub poddane były innym represjom za jakiekolwiek formy wsparcia dla społeczności żydowskiej. Pomimo upływu ponad 70 lat od zakończenia drugiej wojny światowej i znacznego postępu w badaniach naukowych dane liczbowe dotyczące wymienionych zagadnień są nadal niepełne lub budzą duże kontrowersje.

W trakcie obrad zaprezentowano m.in. rolę Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i podległych jej polskich archiwów państwowych w wyjaśnianiu tych złożonych problemów. W latach 2005–2015 w gronie kilku instytucji polskich oraz Instytutu *Yad Vashem* z Izraela realizowany był jeden z największych w powojennej Polsce projektów naukowo-badawczych pod nazwą: „Index Polaków represjonowanych za pomoc Żydom w latach drugiej wojny światowej”. W jego ramach przez ponad 10 lat prowadzone były kompleksowe kwerendy w archiwach polskich i zagranicznych. Głównymi partnerami NDAP w tych działaniach ze strony polskiej były: Instytut Pamięci Narodowej, Państwowe Muzeum w Oświęcimiu oraz Żydowski Instytut Historyczny w Warszawie.

Interesujące wystąpienia przygotowali przedstawiciele archiwów ukraińskich, którzy zaprezentowali dokumenty dotyczące problematyki Holokaustu obecne w zasobach archiwów centralnych w Kijowie, jak też materiały źródłowe, w tym ukazujące rolę Kościoła greckokatolickiego w procesie ratowania Żydów, które znajdują się w archiwach ukraińskich, a które dotyczą terenu byłej II Rzeczypospolitej (obecnie archiwa państwowe obwodu lwowskiego, tarnopolskiego i iwanofrankowskiego).

Obradom konferencyjnym towarzyszyło otwarcie wystawy archiwalnej poświęconej sytuacji ludności żydowskiej w Przemyślu i regionie Polski południowo-wschodniej, zwiedzanie miasta Przemyśla pod hasłem „Śladami Żydów przemyskich” oraz wizyta w Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas drugiej wojny światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej. Dla uczestników konferencji przygotowano publikację autorstwa Anny Krochmal pt. *Pomoc Żydom podczas II wojny światowej w świetle źródeł archiwalnych*, w której znalazło się syntetyczne omówienie sytuacji ludności żydowskiej pod okupacją niemiecką i sowiecką, ze szczególnym zwróceniem uwagi na przypadek Przemyśla oraz analiza stanu badań i zasobów archiwów polskich i zagranicznych do wymienionego zagadnienia.

Anna Krochmal
(Warszawa, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych)